

## A LOVAS CSENDŐR

A Magyar Királyi Csendőrség első lovas őrszei 1882 januárjában kezdték meg szolgálatukat Magyarországon, amikor több éves előkészítő munka után megalakult a szegedi csendőrparancsnokság. Ezzel folytatták, és 1944-ig meghosszabbították az 1867 előtti császári királyi csendőrség hagyományát, amely az Alföld közbiztonságának fenntartását mindenekelőtt a lovas alakulatoktól várta. A közhiedelemmel ellentétben az 1880-as években a csendőrség lovas őrszeinek felállításának célja nem a betyárok üldözése, hiszen ők ekkor már javarészt a börtönökben töltötték idejüket, hanem a gyalogosan ellenőrizhetetlen hatalmas puszták szemmel tartása. Feladataik közé csak az 1890-es években került be hangsúlyosabban a szegényparaszt mozgalmakkal szembeni fellépés, ahol azonban a ló még mindig csak mint pótolhatatlan szállítóeszköz kerül felhasználásra, ami hozzájárul viszonylag jelentős erők gyors összevonásához. Ez - és a következő - évtized minden túlzás nélkül a csendőrség, és ezen belül a lovas őrsök legnagyobb fejlesztéseinek korszaka. A létszám felemelése, az új szervezeti egységek - pótlóvázó bizottság, pótlóidomító keret, az első csendőr állatorvos kinevezése stb. - megjelenése rövid ideig komoly súlyt adott a lovasok számára, amihez a szakmai követelmények mellett, a jelentős költségek miatt politikai támogatásra is szükség volt. Két jellemző momentumot mindenképpen érdemes ezzel kapcsolatban kiemelni, amelyek talán jól megvilágítják a politika befolyásolási lehetőségeit.

1886-ban néhány polgári állatorvos nem volt hajlandó a csendőrség által fizetett alacsony díjért elvállalni a csendőrség lovainak gyógyítását, mire Tisza Kálmán (miniszterelnök és belügyminiszter) levelében közbenjárásra kérte fel az adott megyék főispánjait: "hassanak oda", hogy az orvosok elfogadják a felajánlott összeget. Elfogadták. 1903 májusától viszont egy másik belügyminiszter véleménye - a "lovas csendőröknek szerepe a viszonyoknak megváltoztával már lejárt" és csak néhány helyen használhatók eredményesen - drasztikus változást idézett elő a csendőrségnél. Alig két év alatt mintegy 300 lovas csendőrt gyalogosítottak és így ismét alapvető szerkezeti változtatásokat hajtottak végre.

A csendőrség feladatairól alkotott elképzelések utolsó, döntő megváltozása meggyőződésem szerint az 1910-es évek első felének parlamenti válságaihoz kapcsolódik. Ekkor jelenik meg először a csendőrség -és ezen belül különösen a lovasság - gyors reagálású és akár nagyobb tömegben is bevethető erőként. A két világháború között a lovas csendőrség szervezeten belüli szerepe a jelentős technikai fejlődés ellenére nem változott. Továbbra is annak a területnek a felügyeletét látták el, ahol autóval vagy motorral nem lehetett hatékony ellenőrzést végezni, gyalogos csendőrből pedig egyes számítások szerint kb. háromszor annyira lett volna szükség. A korábbi évtizedek, az első világháború és a két forradalom tapasztalatai alapján pedig minden kerületi parancsnokság mellett, kizárólag karhatalmi feladatokra egy önálló lovas alosztályt szerveztek.

A cikk további fejezeteinek középpontjában a ló áll. Kitérünk a beszerzés, a kiképzés, a szolgálat sajátosságaira, néhány esetben megpróbáljuk a csendőr szemével láttatni az általuk sokkal inkább társnak, semmint eszköznek tekintett állatot.

### A lovak beszerzése és kiképzése

A csendőrségi szolgálat követelményeinek a magyarországi lóállománynak csak néhány fajtája felelt meg, ezért elsősorban a Dél-Alföldön került sor ezek beszerzésére. A katonaság évszázados hagyományának megfelelően, az évente 3-5 alkalommal tartott válogatás előtt néhány héttel értesítették a környékbeli községeket, ahonnan a gazdák az általuk alkalmasnak tartott állatokkal megjelentek a kijelölt településen. A csikónevelő gazdák tekintélyét a faluban jelentősen növelte, ha lovaik rendszeresen megfeleltek a csendőrség és a katonaság szigorú követelményeinek, ezért előszeretettel jelentek meg a válogatáson. A 3 tagú pótlóvázó bizottság általában a helyi csendőrlaktanya udvarán tartotta a szemlét, ahol szigorú kritériumrendszer szerint több fordulóban rostálták meg az állatokat. Az előírások szerint 158-166 cm magas, 4-8 éves, jó csontozatú, jó mozgású, erős és szép, nem túl élénk, de "hidegvérű befolyástól" is mentes lovakat kerestek. "Ménlovak és vemhes kancák, továbbá karórágó, nemkülönben nagyon csiklandós és rugós lovak a felavatásból kizáratnak" - szöveg az utasítás. A lovakat állásban és menet közben is vizsgálták, döntő lehetett a mozgáskoordináció, a testtartás, az orvos által elvégzett tükrös szemvizsgálat. A szabályzatok előírásait természetesen be is tartották, ezért pl. 1934-ben a 26 községből kiállított 1595 lóból csak 59-et találtak alkalmasnak. A válogatásnál a bizottság tagjai nem tekinthettek el jótállási kötelezettségüktől, tehát egy esetleg később felfedezett hibáért anyagi felelősséggel tartoztak! A korabeli beszámolók szerint a csendőrség rendkívül jó árat fizetett az állatokért. A belügyminisztérium egy átlagárát határozott meg, de egy-egy esetben a konkrét összeg a pótlóvázó bizottság vezetője és a tulajdonos közötti alku során alakult ki.

A pótlóvázó bizottság tagjai közül a legfontosabb személy kétségtelenül a csendőrségi főállatorvos, mert a lovakat elsősorban az egészségügyi szempontok szerint úgy próbálták kiválasztani, hogy 12-16 év szolgálatot kibírjanak. A jó ár ugyanakkor nagy csábítást jelentett a lótulajdonosoknak, ezért mindent elkövettek, hogy állataik a kiválasztottak között legyenek. A lovak értéke 5-8 éves korukban a legmagasabb, és itt van a lehetőség a legtöbb visszaélésre, mert csupán külső vizsgálattal rendkívül nehéz az életkor pontos megállapítása. Mindenekelőtt a fogak számát, állapotát vették figyelembe, ezért a kupecsek is itt próbálkoztak a természetes állapot megváltoztatásával. Az idősebb lovaknál az elől lévő metszőfogakat lereszelték, azokba mesterséges bemélyedéseket, úgynevezett kupákat véstek. A csikóknál kihúzták a tejfogakat (mintha már magától hullott volna ki), így próbálták egy- másfél évvel idősebbnek feltüntetni őket. A homlokon, szemöldökön vagy az orrháton található megöszült szőrszálakat befestették, a megrepedt patákat betapasztották. A sántaságot okozó régi betegségeket vagy sebeket érzéstelenítő beadásával vagy friss felületi seb ejtésével próbálták leplezni, mintha csak a válogatás előtt közvetlenül karcolta volna meg. Havivakság (szemhályog) esetén megsértették a szemet, vagy csípős anyaggal bedörzsölték a környezetét, mintha csak most került volna valami a ló szemébe.

A kincstár érdekeit visszavásárlási garanciával is próbálták védeni. Amennyiben 15 nap alatt a "mirigy, takony, vagy keh, továbbá 30 nap alatt kábaság, bőrféreg, csökönyösség, feketehályog vagy havivakság" tünetei jelentkeznének, korábbi tulajdonosa az élelmezési költségek és az ár megtérítésével köteles lovát visszavenni. A gyakori próbálkozás miatt az orvosok már az 1890-es évek elején kategorikus utasítást kaptak: "Bármily betegségben sínylődő lovat, a lázas légcsőhurutban szenvedőket sem véve ki, még azon esetben sem szabad felavatni, ha egyébként teljesen szolgálatképes lenne is." A szerződés aláírását követően a lovak nyakába egy 4 cm nagyságú CS betűt és

az avatási számot forró vassal beleégették, új névvel látták el és elindították az idomítást végző pótlóidomító kerethez, ahol az esetleges fertőző betegségek kiküszöbölése miatt néhány napra karanténba zárták őket.

A lovak oktatása az 1890-es években 10-12 hétig, az 1930-as évek közepén 6-12 hónapig (!) tartott. Mindegyiknek saját kiképzője volt, aki a korábbi tudásukat és előéletüket figyelmen kívül hagyva gyakorlatilag mindent újra megtanított: "helyesen" kellett állni, járni, futni, ez követően először üres nyereggel, majd homokzsákkal, később lovassal minden elvárt gyakorlatot első érintésre elvégezni. Megtanultak a hang nélküli utasításoknak (zabla, combok stb.) engedelmessé válni, mert a szolgálat eredményes ellátása miatt a csendőrségnél tiltották a lovak szóval történő irányítását. Az idomítás befejezéséről vagy folytatásáról egy bizottság döntött, majd átadták őket annak a csendőrnek, aki várhatóan 10-15 évig lovagolhatta őket.

### **Az őrs és a szolgálat**

A csendőrök életét a laktanyákban sajátos módon alakította a katonai fegyelem és a származásukból következő paraszti gondolkodásmód. A lovak tartásának, gondozásának szabályait pontosan meghatározott rendben kellett követniük, ezek azonban gyakran ellentmondtak a csendőrségbe való belépést megelőző szokásaikkal. Ennek jeleit az 1930-as évek második felében érezhetjük a legélesebben, amikor a csendőrségi lovak tartásában a központi kiképző telepek új szokásokat próbáltak meghonosítani. Eddig az időpontig korlátlanul érvényesült az 1890-es évek elején a szabályzatokban is megfogalmazott és a paraszti gondolkodásmódból természetes módon következő felfogás: "A jó lóápoló lovát szereti és minden körülmények között, előbb gondoskodik róla, mint saját magáról." Ennek a gondolatnak a jegyében kivételes figyelmet fordítottak az állattartás minőségére, az etetésre és megpróbálták kivédeni a szolgálat viszontagságait.

A többnyire bérelt laktanya-épületeknél az istállókon csak kisebb átalakításokat lehetett végrehajtani, ennek ellenére néhány alapelvet igyekeztek betartani: világos, könnyen szellőztethető, agyagpadlós, legalább 5 m<sup>2</sup>-es állásokkal rendelkező épületek kialakítására törekedtek. Az ajtónak délre kellett néznie, az ablakokat pedig magasan helyezték el, hogy a nap ne süssön a lovak szemébe. Az ablakokat és az ajtókat télen csukva tartották, de sétáltatáskor kiszellőztették. Pontosán előírták a lovak alá szórt alom mennyiségét, a trágya értékesítéséből befolyó összeg felhasználását. Az 1930-as években a kiskunhalasi lovas tanalosztálytól elindított új felfogás megpróbálta visszaszorítani a ló túlzott kényeztetését, bár a reformeszmék széleskörű elterjedését illetően még az ottani kiképzők is óvatossá mutatkoztak. Elvárták a lovak gyakoribb futtatását, az istálló hőmérsékletét 12 fok körül határozták meg, az ajtókat és az ablakokat télen is állandóan nyitva kellett tartani, bár az alom mennyiségét ilyenkor jelentősen megemelték.

A tisztek részéről visszatérő panasz volt a lovak elhízása, amit a kevés mozgással és az ehhez mérten bőséges táplálkozással magyaráztak. A dualizmus időszakától a napi háromszori étkezésre 4200g zab és 3400g\* széna fejadagot biztosított a kincstár. Még az 1920-as évek második felében is kiemelten fontosnak tartották, hogy "tekintet nélkül a tőzsde vagy piaci szokásokra, egyedül ezek a határozványok lehetnek mérvadók". Néhány évvel később azonban a nehéz gazdasági helyzetre való hivatkozással a zabot egy ideig árpával keverték - amit legalább egy órán keresztül vízben puhítottak -, de olyan sok volt a megbetegedés és az elhullás, hogy végül kénytelenek voltak visszatérni az

eredeti állapothoz. Szolgálatban végső esetben elképzelhetőnek tartották a rozskenyérrel vagy kétszersülttel abrakoltatást, de előtte mindkettőt jól megsózták és apró darabokra törték. Az étel minőségét és az etetés módját annyira fontosnak tartották, hogy a Csenedőrségi Lapok két világháború között megjelent számaiban a lovassággal kapcsolatos - egyébként meglehetősen csekély számú - cikk kb. 1/3-a ezzel foglalkozott és jelentős terjedelmet szentelt a témának a lovas csenedőrök kiképzéséhez használt tankönyv is. Külön kitértek az étkezés sorrendjére, az abrak tisztaságának megállapítására. Normál esetben először a zabot, utána a szénát, hosszabb szolgálat után pedig fordítva kellett a ló elé tenni, mert az állat ilyenkor "habzsol", elrontja a gyomrát, a szénával viszont el lehetett verni az éhségét, így a zabot is rendesen megrágta. Hasonló módon akadályozták meg, hogy a felhevült lovak gyorsan és sokat igyanak. Az itató vödörbe öntött vizet szénával vagy fűvel betakarták, így a ló kénytelen volt lassan "szürcsölni". A zápfogak rendellenes kopására utalt, ha az állat túlságosan lassan evett, mert ilyenkor nem tudta rendesen megrágni az ételt. A köznyelvben ezt "bagózó" lónak nevezték, mert a szájában rothadó ételmaradék miatt "jellegzetes" volt a lehelete és a fogak lereszelésével gyógyították.

Az etetés mellett különös gonddal jártak el a lovak tisztántartásánál. Naponta háromszor tisztították, a farkát kéthavonta nyírták, a sörényét rendszeresen fésülték, néha befonták. A legnagyobb figyelmet azonban kétségtelenül a pata állapotára fordították. Naponta kellett tisztítani, a kiszáradás ellen hetente kétszer nedves agyaggal vagy fűrészporrall becsapták és zsirral bekenték. A patát állandó növekedése miatt 6-8 hetente visszavágták és ilyenkor lecserélték az esetleg elkopott patkókat is.

A hivatalos iratok szerint a lovak gondozása egyetlen célt szolgált, hogy megóvják őket a különböző betegségektől, és ezzel pénzt spóroljanak az államnak. A csenedőrök azonban jól láthatóan a kötelességtudaton túlmenő szeretettel, tisztelettel bántak lovaikkal, így a két felfogás szerencsés találkozása miatt széles olvasóközönsége lehetett a szaksajtóban megjelenő rövid, közérthető cikkeknek. Ezekben állatorvosok hívták fel a figyelmet a betegségek korai felismerésének fontosságára és javaslatokat tettek az egyszerűbb gyógymódokra is. A leggyakrabban emlegetett lóbetegségek a tetanus, a veszettség, a lépfene, a mirigykór (keh), az influenza, a takonykór és a rüh, amelyek többsége az őket gondozó emberekre is veszélyes lehetett. Gyakori volt a tüdőgyulladás, az íngyulladás és sok lovat selejteztek le sántaság miatt is. Az orvosok tanácsainak betartásával, némi odafigyeléssel jelentősen csökkenteni lehetett a betegségek előfordulásának valószínűségét: a láb esetleges sérülése miatt a legénységnek kategorikusan megtiltották és a tiszteknek sem ajánlották a bokrok vagy árkok átugratását; idegen istállóba való bekötés előtt a jászolt ki kellett söpörni, az alomszalmát pedig kicserélni; a lovat nem köthették a kocsmák vagy középületek előtt álló fához, mert mások lovának korábbi hozzádörgölözése miatt rühös fertőzést kaphattak; figyelniük kellett arra, hogy az istállóban tartott ló unalmában ne rágja rendszeresen az előtte lévő gerendát vagy falat, mert ezzel sok levegőt is nyel, és a jóllakottság érzése miatt gyors fogyásnak indul (ezt nevezték karórágó lónak).

A lovas csenedőrök napirendje csak a kiképzés sajátosságaiban, illetve az állatok gondozásában különbözött némileg a gyalogosokétól. Egy 1882-ben bevezetett szabályzat szerint nyáron 1/2 6, télen 1/2 7-kor tartottak ébresztőt, utána "felkelés, etetés, lőtisztítás, öltözködés, istálló és szobarend létesítés" volt a sorrend. Az elvégzendő feladatok között az öltözködés talán csak véletlenül követi a ló tisztítását - ahogy minden

bizonyval a csendőrök étkezése is csak figyelmetlenségből nem került a felsorolásba -, de az istálló rendben tartása minden bizonyval valóban megelőzte a szobáét, amit az őrsparancsnok minden nap a laktanyaszemle során ellenőrzött. Ezt követően - vasárnap kivételével - minden nap 11 óráig elméleti és gyakorlati kiképzés, 1/2 12 és 14 óra között "etetés, közétkezés, lőtisztítás", ami egyértelműen fontossági sorrendet is jelent, délután nyáron 15-18, télen 14-17 óra között ismét elméleti és gyakorlati képzés. A takarodót 21 órakor rendelték el.

A napirendbe illesztett kiképzési feladatok tartalmának áttekintésénél figyelemre méltó, hogy ezeknek csak a töredéke vonatkozik kifejezetten a lovas csendőrökre. Nekik is el kellett végezniük a gyalogosok feladatait, mert szolgálatban a ló csak a mozgást segítette, más szerepet - amint azt a későbbiekben látni fogjuk - nem játszott. Hetente egy-két alkalommal, egy - órai időtartammal került sor "lovarda" (többnyire egy kijelölt rét) oktatásra, ahol a kard használatát és a lóról történő, pisztollyal végrehajtott lövészetet gyakorolták. A lovak lövéshez szoktatása több okból is rendkívül nehéz feladatnak bizonyult. A megvásárlásukat követő első kiképzés során különös gondot fordítottak a lövés hangjának elviselésére, de a tényleges szolgálat során erre csak nagyon ritkán kerülhetett sor. A csendőrök döntő többsége a több évtizedes szolgálat alatt soha nem kényszerült lőfegyver használatára, a lovak további szoktatására pedig - ideális esetben - kezdetben évi 10, majd 50 vaktöltényt használhattak fel a 4 lögyakorlat során. Ezért a nagyobb laktanyákban a lovakat a gyalogos lövészethez is kirendelhatték, hogy szokják a zajt.

A lovas csendőrök kiképzéséről viszonylag keveset tudunk, ám némi túlzással talán megállapítható, hogy szerepük - legalábbis a kincstár szemében - a ló mellett másodlagos, könnyebben, vagy legalábbis kisebb befektetéssel pótolhatók. Az 1930-as években a csendőrségbe történő jelentkezésüket követően, a próbaszolgálat alatt kizárólag gyalogos kiképzést kaptak és csak a véglegesítést követően jelentkezhetek a lovas tanalosztályokhoz. A korábban a honvéd lovasságnál szolgálók 6 hónap, a többiek 1 éves elméleti és gyakorlati képzésen estek át, majd a sikeres vizsgát követően kerülhettek a lovas őrsökre.

A csendőrségi szolgálat az évtizedek alatt - eltekintve a technikai fejlődést követően létrehozott egyes speciális egységektől - nem sokat változott. Minden őrs területét több őrzárra osztották fel, aminek a bejárását havonta többször meg kellett ismételniük. Az őrzáratok tartalmazták a községeket, tanyákat, erdőket stb., tehát minden lakott és lakatlan helyet, ahol ember egyáltalán megfordulhatott. A járőröknek nem az egész területet, hanem csak azt a részét kellett "leportyázniuk", amit esetről esetre az őrsparancsnok számukra kijelölt. A szolgálatba indulók eligazítását is ő végezte, személyesen ellenőrizte a felszerelést, a fegyverzetet és megadta a szükséges instrukciókat. Az esetek nagy részében nem a forgalmas utakat választották, hanem az ösvényeket, mellékutakat, a falvakban - különösen éjjel- a kertek végében álltak lesben. A lovak hamar megszokták a szolgálatot, egy idő után az őrzáratot akár lovas nélkül is képesek lettek volna bejárni. Az 1930-as évek második felének reformjai között kísérleti jelleggel néhány őrsön bevezették a "fokozott ütemű portyázást". Megpróbálták változtatni azon a beidegződésen, hogy a lovas járőr mindig csak lépésben teljesíti szolgálatát, ami számtalan hátránnyal járt. Sokáig tartott, 16 km-es távolságig a lovas és gyalogos portyázási idő azonos, 50 km-t a gyalogos csendőrnek 42 óra, a lovasnak 26 óra alatt kellett teljesítenie, tekintettel a kötelezően előírt hosszú pihenőkre. Ez az idő sem

több, sem kevesebb nem lehetett, ezért joggal jegyezte meg a kísérletben résztvevő egyik csendőr, hogy korábban pihentebben érkeztek vissza a laktanyába, mint ahogy elindultak. A lovak az első kiképzésnél azt szokták meg, hogy minden nap 20-30 km-t teljesítenek, ezzel szemben az őrön néha 2-3 napot az istállóban töltöttek, majd hirtelen 2 napos szolgálatba kellett menniük. A jó táplálás, a ritka és lassú igénybevétel miatt gyorsabban híztak, érzékenyebbé váltak a betegségekre, a lábuk hamarabb tönkrement. Az 1937-38-ban végrehajtott kísérlet során csak annyit változtattak, hogy a monoton lépés helyett, az időjárás és a terep figyelembevételével a távolságot lépésben, ügetésben és vágásban teljesítették. A résztvevő csendőr szerint az újítás minden tekintetben sikeres volt, a szolgálatot gyorsabban teljesítették, de a lovat és a lovast nem vette túlságosan igénybe. A kísérlet további sorsáról azonban nincsenek ismereteink.

### **Szórakozás**

Az 1920-as évek közepétől a Csendőrségi Lapok sportrovata egyre gyakrabban számol be olyan "lovas mérkőzésekről", ahol a szakmai szempontokat és a szervezeten belüli bajtársiasság erősítését tartották elsődlegesnek, de a politikai-katonai elit részvétele ezeket presztízs szempontból is jelentős eseménnyé avatta. Az 1925 májusában tartott versenyen pl. 41 tisztt, 39 altisztt és csendőrt vett részt az ország minden részéről. Szempontunkból érdemes kiemelni, hogy a résztvevők neve után mindenhol a ló, és nem a csendőroket küldő csendőrpáncsnokság vagy őr megnevezése szerepel. A jelentkezők egyhetes tanfolyamon vettek részt Budapesten, majd elméleti és gyakorlati vizsgát tettek, ahol a lovakkal különböző gyakorlatokat mutattak be, akadályokat ugrattak, bizonyítaniuk kellett nyergelési, málházási tudományukat. A résztvevőket három csoportra osztották, külön versenyt rendeztek a lovas és a gyalogos fegyvernemi tiszteknek, illetve a legénységnek. Az előkelő közönség -és a tisztek illetve a legénység között minden tekintetben meglévő szakadék - miatt sem kockáztathatták meg, hogy a mindennapi szolgálatban nagyobb gyakorlatot szerzett közcsendőrök esetleg megelőzzék feletteseiket. A nézők soraiban foglalt helyet Horthy Miklósné, a kormányzó felesége, valamint Rakovszky belügyminiszter, számos csendőrtábornokkal, honvéd törzstiszttel és a budapesti rendőrség vezetőivel körülvéve. Ezek után talán természetes, hogy a versenyt végül Száhlender Béla tábornok, a csendőrség felügyelője (első számú vezetője) nyerte, aki azonban lovagiasságát bizonyítandó a helyezésről és a vele járó díjazásról lemondott a második helyen végzett főhadnagy javára.

A ló és a lovas gyakran másfél évtizedes kapcsolata a selejtezéssel ért véget, a felülvizsgáló bizottság döntését követően az állatokat elárverezték. Egy statisztika szerint az 1932. június és 1935. június között 33 db 7-13 éves, 84 db 14-19 éves és 30 darab 20 évnél idősebb lovat bocsátottak áruba, csaknem 2/3-át elsősorban lábbetegség vagy sántaság miatt, de 33%-uk kehes (tüdőbeteg) volt, 26%-uk pedig vak és/vagy rokkant. A lóállomány a legnagyobb veszteséget azonban kétségtelenül a két világháborúban szenvedte el, ahol tábori csendőri szolgálatra és természetesen szállításra használták őket.

*Dr. Csapó Csaba  
2005. február 28.*